

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ
DOMENIUL TEOLOGIE

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

**DESPRE MOARTEA DUHOVNICEASCĂ ȘI
MOARTEA TRUPEASCĂ – MĂRTURII
NOUTESTAMENTARE ALE DOBÂNDIRII VIEȚII
VEȘNICE**

Coordonator științific:

ÎPS Prof. univ. dr. Teodosie Petrescu

Doctorand:

Stanciu Marius-Salvadore

Constanța

2019

CUPRINS

INTRODUCERE

a) Argumentum.....	7
b) Metoda teologică.....	12

CAPITOLUL I: DESPRE OM ȘI DESPRE CĂDEREA SA

1.1. Căderea – întinaciunea cea din neascultare, nepostire si nepocaință.....	18
1.1.a. Preliminarii.....	18
1.1.b. Crearea lumii, din iubire și bunatate, de către Dumnezeu.....	26
1.1.c. Omul – trup și suflet, „chip și asemanare” a Treimi	40
1.1.d. Despre ispitirea omului și despre alunecarea și căderea sa în păcat.....	73
1.1.e. Blestemul asupra șarpelui-diavol; pedepsirea si izgonirea protopărinților din raiul desfătării; lupta permanentă dintre om și diavol.....	87
1.2. Păcatul și moartea – ca semn al pierderii harului dumnezeiesc.....	101

CAPITOLUL II: DESPRE MOARTE

2.1. Concepția vechitestametară despre moarte.....	109
2.1.a Moartea și nemurirea sufletului în concepția biblica vechitestametară.....	109
2.1.b. Șeolul – împărăția morților.....	118
2.1.c. Credința în învierea morților.....	123
2.2. Concepția despre moarte în lumina Noului Testament.....	129
2.2.a. Preliminarii.....	129
2.2.b. Moartea sufletului și moartea trupului. Păcatul – răul care desparte omul de Dumnezeu și moartea – plată a păcatului.....	132
2.2.c. Cuvântul lui Dumnezeu este Mesia care Răscumpără pe adamic, pe cel căzut în mlaștina păcatului și aflat în puterea morții. Prin Iisus Hristos restaurarea deplină – în duh – a „omului vechi”, omorîrea morții și viața veșnică în Împărăția Cerurilor	138

CAPITOLUL III: ÎNTRUPAREA CUVÂNTULUI LUI DUMNEZEU. RIDICAREA ȘI REÎNOIREA FIRII OMENEȘTI ȘI A ÎNTREGII CREAȚII. ICONOMIA ÎNTRUPĂRII – ACT AL IUBIRII LUI DUMNEZEU ȘI ELIBERARE A OMULUI DIN LEGĂTURILE MORȚII ȘI ALE PĂCATULUI

3.1. <i>Necesitatea Întrupării Logosului dumnezeiesc întru mântuirea omului</i>	152
3.2. <i>Taina Întrupării Cuvântului lui Dumnezeu</i>	163

CAPITOLUL IV: JERTFA DE PE CRUCE, MOARTEA ȘI ÎNVIEREA DOMNULUI – BIRUINȚA TOTALĂ ASUPRA MORȚII

4.1. <i>Răstignirea și Crucea Domnului în iconomia mântuirii</i>	173
4.2. <i>Prin moartea Domnului – trecerea la adevărata viață</i>	188
4.3. <i>Învierea Domnului – garanția învierii noastre</i>	197

CAPITOLUL V: DOBÂNDIREA SFÎNȚENIEI ȘI A VIEȚII VESNICE PRIN UNIREA CU HRISTOS, -- ÎN DUHUL SFÂNT. TRĂIREA SACRAMENTALĂ ȘI ASCETICĂ ÎN BISERICĂ PRIN SFINTELE TAINE

5.1. <i>Lucrarea harului Duhului Sfânt în Biserică</i>	210
5.2. <i>Sfintele Taine</i>	234
5.2.1. <i>Considerații generale</i>	234
5.2.2. <i>Prezentare și semnificații teologice</i>	246
5.3. <i>Viața cea adevărată: viața în Duhul lui Dumnezeu, viața vesnică</i>	283

Concluzii	311
------------------------	-----

Bibliografie	336
---------------------------	-----

1. <i>Surse biblice</i>	336
2. <i>Surse patristice</i>	336
3. <i>Cărți, studii, articole, dicționare</i>	339
4. <i>Surse online</i>	346

Prezenta teză de doctorat își propune a aborda *problematica morții* creionată azi, -- de cele mai multe ori -- , pe paliere mișcătoare și în repetate rânduri antagonice; „*produse*” ale unei civilizații devoratoare, obsedate de consum și dorind cu orice preț prelungirea vieții „*în trup*”, cărțile, studiile și articolele ce ,vizează *problematica morții* venite pe filiera non-creștin ortodoxă sunt, -- cel mai adesea -- , izvorâte din intelectualizări mai mult sau mai puțin sofisticate, adiacente domeniului filozofic sau, -- uneori tehnic -- , științelor medicale.

Venim, prin demersul întreprins, cu *viziunea clară asupra morții* oferită de tradiția Bisericii noastre strămoșești urmând -- ca un fir roșu -- întreagii teologii izvorâte din lucrările Sfinților Părinți; o contextualizare a *problematicii morții* pe coordonate creștin-ortodoxe, astăzi, într-un context social dominat de ură, intoleranță, violență și egoism, este un *demers-manifest*, firesc și cât se pare de ancorat în realitatea zilelor noastre, un demers vizând un „*dialog-constructiv*” între creștinii ortodocși de pretutindeni și cei ce „*nu împărtășesc dorințele și aspirațiile noastre*”, de cele mai multe ori neînțelegându-le...

Pentru noi, creștin-ortodocșii, *moartea* este o *taină*, o trecere de la o existență cel mai adesea supusă încercărilor și nefericirilor de tot felul, la o existență fericită, o *a treia naștere* a „*omului din viața pământească, vremelnică în veșnicie.*”¹

Ca obiectiv major, -- prin argumentele prezentate în susținerea ipotezelor de lucru -- , ne-am propus a fixa valențele principalelor linii directoare pe care se sprijină întregul eșafodaj al înțelegerii fenomenului morții din perspectiva partidei non-creștin ortodoxe, versus înțelegerea -- ca *taină* și ca trecere într-o altă viață, de data aceasta veșnică și nesupusă stricăcinii, păcatului și morții -- , a celor din partida creștin-ortodoxă.

Paradoxal, -- și acest lucru îl simt fințial toți cei ce „*experimentează*” (...) -- , cu cât încercăm a „*învinge*” *moartea* de pe poziția *liber cugetătorului* sau a *adeptului oricărei religii* în afară de cea creștin ortodoxă, cu atât „*mai departe*” de rezolvarea problemei suntem, fiindcă până *nu va învăța și nu va înțelege* omul că spre nemurire a fost făcut (...), nici nu va „*vedea*” ce „*îi este dat să vadă*” dincolo „*de aici și acum*” -- în dimensiunea veșnică a „*ceea ce va fi dincolo*”... în Împărăția Cerurilor...

Doar în *creștinism* și cu precădere în cel *ortodox*, -- asta e o certitudine -- , prin Patima, Jertfa și Învierea Fiului Cel Unul-Născut al Tatălui și Fiu al Omului *moartea a fost biruită definitiv* și doar în *creștinismul ortodox* lucrarea Cuvântului lui Dumnezeu și a Sfântului Duh

¹ **Sfântul Ignatie BRANCIANINOV**, *Cuvânt despre moarte*, traducere din limba rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Editura Sophia, București, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2007, p. 5

permit „simțurile curățite și subțiate de har”² ale omului înduhovnicit a avea „vederea” și a simți „măsura” tainei morții.

Nu putem avea dimensiunea morții în afara dimensiunii păcatului: între păcat și moarte existând o relație de dublă incluziune, așa cum și între păcate și patimi, bunăoară, există legături – particulare ori accidentale – ce le potențează sau nu gravitatea. În tot cazul, e „bine să reținem trei lucruri în legătură cu locul morții în viața noastră și atitudinea pe care trebuie să o avem față de ea. Mai întâi, moartea este mai aproape decât ne imaginăm noi. Apoi, ea este profund nenaturală, potrivnică planului dumnezeiesc, dar, în același timp, și un dar al lui Dumnezeu. Și, în sfârșit, [moartea] este o despărțire care nu este despărțire.”³

Spun Sfinții Părinți, că îndată ce omul a păcătuit întâia-oară⁴, s-a și depărtat de Dumnezeu, iluzionându-se --- *purtat fiind de vraja diavolului* (...) -- că va putea deveni dumnezeu „ocolindu-L” sau tânjind a sta „în afara” Aceluia Ce din tărână și suflând în nărilor sale i-a dat *duh de viață*; această răzvrătire-autonomă vine să arate „încăpățânarea” prin care ființa umană „înțelege” a-și „potența” liberul arbitru.⁵ (...)

Necreștinii văd moartea „pe modelul” unui dat inexorabil; poate și de aceea sunt incapabili de a vedea cum *adormirile* unora lasă lumină în urmă (...), iar a altora -- sunt dispariții -- „îmbrăcate” în întuneric ori indiferență. Ei văd doar *întunericul* ori *indiferența*... fiindcă nu privesc spre Hristos, ci spre ei înșiși sau spre o altă iluzie din multele iluzii ale diavolului...

Neprivindu-L pe Domnul, sunt goi de credință lucrătoare; merg într-altă direcție (...), la „braț cu păcatul”, cufundați fiind -- cu fiecare pas -- *în propria lor frică*: frică de boală, de suferință, de moarte... Fără îndoială, sunt unii care nu văd în existență omului vreun sens și se abandonează cu totul... „în hăul sinelui personal”, dar nu spre a căuta Împărăția lui Dumnezeu, ci spre a-și „făuri” acolo, în „linește” propriul iad de năfrînire și însingurare...

Nu putem înțelege (din punct de vedere creștin-ortodox), -- fie și parțial -- , *taina morții omului* fără a analiza cu acuitate *facerea sa* de către Dumnezeu și, evident, *modalitatea producerii cădereii sale în păcatul neascultării*, la ceea ce a urmat după... pierderea harului Treimii și la plonjarea perechii primordiale într-o lume necunoscută dominată de păcat, boală,

² **Sfântul Ignatie BRANCIANINOV**, *Cuvânt despre moarte*, traducere din limba rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Editura Sophia, București, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2007, p. 7

³ **Kallistos WARE**, Texte selectate din „*Împărăția lăuntrică*”, Editura Christiana, București, 1996 apud Ionuț Bursuc, „*Misterul vieții și taina vieții veșnice*”, ziarul „Lumina” din 27.09. 2009, p. 6

⁴ E vorba de păcatul protopărinților, numit și păcat strămoșesc sau original, deosebit de păcatul personal făcut de om prin voie proprie, care păcat personal este legat de primul, cel strămoșesc, prin consecințele acestuia

⁵ Voi reveni pe parcursul tezei asupra acestui aspect înfricoșător dar definitoriu în ce privește *războiul autonomie versus teonomie* ,

suferință și moarte, lume cu o „înfățișare” total diferită de aceea a raiului. Acesta e motivul pentru care am considerat că demersul nostru trebuie să-și aibă „plecarea” îndată ce omul a fost zămislit, să continue cu *căderea protopărinților în păcatul neascultării...* apoi să treacă prin *Întruparea/ Înomenirea Fiului, Patimile, Jertfa și Învierea cea de a treia zi a Hristosului, Fiul Cel Unul-Născut al Tatălui și Fiu al Omului, la Sfintele Taine...* până la *dobândirea vieții veșnice în Împărăția Cerurilor, Împărăție pregătită nouă de la începutul veacurilor...* fiindcă, fundamental, *viața veșnică înseamnă co-viețuirea dreptilor și celor plăcuți Domnului în Împărăția lui Dumnezeu, după Cea de-a Doua Venirea Mielului și Judecata de obște.*

„Esența”, -- dacă putem vorbi așa -- , în *problematica căderii protopărinților Adam și Eva* ca de altfel, extrapolând, a întregii creații, constă în înțelegerea „*harul[ui] după măsura darului lui Hristos*” (v. **Ef 4, 7**), -- a rațiunilor divine sau a gândurilor eterne ale lui Dumnezeu⁶, care, „*sădite, semănate și ascunse în lucruri devin rațiuni ale lucrurilor*”⁷ Paralel cu acestea (...) coexistă și „*rațiunile timpului care sunt gânduri eterne ale lui Dumnezeu sădite în vremi prin evenimente și întâmplări cu privire la fapțurile sau creaturile Sale, raționale sau iraționale. Rațiunile timpului sunt sâmburii evenimentelor înscrise pe șiragul istoriei. [...] Rațiunile timpului, după Sfântul Maxim Mărturisitorul, se pot împărți în rațiuni ale trecutului, care pot fi cunoscute prin cercetare; rațiuni ale prezentului, care pot fi deslușite prin observare și contemplare, și rațiuni ale viitorului, care pot fi doar intuite și descoperite prin darul profetic al Duhului Sfânt, împărtășit uneori.*”⁸

Crearea lumii -- și cu precădere *a omului* -- de către Treime e o taină ce se potențează prin/ și în „*lucrarea veșnică a lui Dumnezeu în Hristos, lucrare văzută drept rațiunea însăși a facerii lumii.*”⁹ Rămâne însă o taină cum omul, *făcut bun prin creațiune* de către Unul-Dumnezeu și Întreit în Persoane, prin *ispita vrăjmașului* -- dar din *voie proprie* ! -- a ales *căderea în mândria neascultării* plecând astfel spre cele întunecate înrobite păcatului și morții...

Când vorbim de Cuvântul cel Unul născut din sânurile Tatălui, *vorbim de Creatorul lumii văzute și nevăzute, dar și de Mântuitorul și Judecătorul lumii.* „*În calitatea Sa de rațiune*

⁶ Rațiunile divine „*rămân pe veci necunoscute de fapțuri și creaturi, în esență și în taina lor, împărtășindu-ni-se însă doar prin contemplația și cunoașterea Revelației naturale și supranaturale și prin înțelegerea și interpretarea timpului, vremurilor și a istoriei, în lumina acestei dumnezeiești Revelații.*”, *Rațiunile timpului* studiu de Arhiepiscopul Daniil STOENESCU, ziarul „Lumina” din 26.11.2017, p. 5

⁷ **Arhiepiscopul Daniil STOENESCU**, *Rațiunile timpului*, ziarul „Lumina” din 26 noiembrie 2017, p. 5

⁸ *Ibidem*, p. 5

⁹ **Pr. John BEHR**, *Taina lui Hristos: viața în moarte*, trad. din limba engleză de Gheorghe Fedorovici, Editura Sophia, Bicurești, 2008, p. 93

*supremă, Fiul este izvorul rațiunilor sau energiilor necreate prin care universul a fost adus la existență din neant, menținut în existență și călăuzit către scopul voit de Dumnezeu, ca să devină un cer nou și un pământ nou în Hristos.”*¹⁰

Dar oare Adam, *omul cel întâi-zidit*, chintesență a firii noastre primordiale, -- nu în chip desăvârșit, ca la romano-catolici și protestanți, ci într-o relativă desăvârșire și cu scopul de a ajunge la desăvârșire asemeni lui Dumnezeu, așa cum învață Biserica noastră ortodoxă, -- așadar, acest Adam *al primei noastre firi cazute în stricăciune și moarte* ca urmare a neascultării, nepocăinței și nepostirii (...), -- acest Adam *al firii noastre vechi*, rădăcină a morții și a tuturor bolilor transmise atavic întregului neam omenesc, -- este acest Adam căzut *adevăratul Om* ?

Pe Muntele Tabor, cei trei ucenici, Petru, Iacob și Ioan, „*au întâlnit adevăratul om în toată slava Sa*”¹¹, „și *L-au văzut* <pe cât ni se putea>. *L-au văzut în taina care depășește orice dimensiune a timpului și a spațiului: adunarea întregii Biserici, Biserica de dinainte și de după Hristos, Biserica a viilor și a morților, prorocilor și apostolilor, împreună cu Domnul Iisus Hristos Cel Înviat și înălțat în imanența Energiei Dumnezeiești, și cele Trei Persoane ale Sfintei Treimi. Taborul nu este un episod al istoriei, ci o ieșire din istorie și o intrare în veșnicia Împărăției lui Dumnezeu. Hristos pe Care L-au văzut și cu Care au vorbit cei trei apostoli și cei doi proroci e Hristos Care va veni în slavă să judece vii și morții la a Doua Sa Venire. El este Hristosul vieții și al Împărăției veșnice, al Noului Ierusalim. El este Cel care va stinge soarele și va deveni El Însuși Soarele neasemănat al întregii creații.*”¹²

Trebuie să facem o distincție între firea noastră primordială, cea de dinainte de cădere și cea de după cădere -- „*cea veche*” și, mai cu seamă, sau în mod covârșitor, cu firea „*cea înălțată*”, „*cea nouă*”, slăvită și nestricăcioasă, „*pe care o primim de la Fiul lui Dumnezeu și Fiul Omului, Iisus Hristos, Care S-a făcut trup, a înviat din morți, S-a înălțat și a șezut pe tronul lui Dumnezeu. El a tras la Sine firea noastră stricăcioasă și a făcut-o nestricăcioasă și veșnică, ridind-o de-a dreapta lui Dumnezeu în negrăită slavă.*”¹³

Putem spune, grosso-modo, că, după credință creștină, putem împărți existența creației în trei etape: *prima*, cea de la facerea lumii până la Hristos; *a doua*, de la Hristos cel Întrupat, Răstignit și Înviat, Fiu al lui Dumnezeu și Fiu al Omului – *Al doilea Mesia, Cel care*

¹⁰ **Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU**, *Ortodoxie și contemporaneitate*, Editura Diogene, București, 1996, p. 65

¹¹ **Dr. Alexandros KALOMIROS**, „*Cele șase dimineți*”... , în volumul *Sfinții Părinți despre...* , ed.cit., p. 45

¹² *Ibidem*, p. 45

¹³ *Ibidem*, p. 47

Restaurează și Înalță întreaga creație tarată de păcatul strămoșesc, până la sfârșitul lumii actuale; a treia, de la sfârșitul aceste lumi la lumea „ce va să vină”, cea care urmează celei de-a doua veniri a Mântuitorului, și care va fi – în conformitate cu judecata Dreptului Judecător – fericită sau nefericită funcție de modalitatea în care omul a înțeles a împlini – de-a lungul vieții sale -- poruncile Evangheliei lui Hristos.

Adam și Eva, după cădere, nu mai erau copii celui Preaînalt, fiindcă disprețuind porunca Stăpânului, au crezut în vorba șarpelui-diavol „că nu vor muri (...) și ca niște dumnezei vor începe a cunoaște binele și răul” (cf. **Fc 3**, 4-5) Însă, îndată ce Dumnezeu, chemându-i la El, a cerut de la ei pocăință pentru cele făcute... „mai vârtos au spus cele dimpotrivă și au pus vina pentru neascultare”¹⁴ pe Însuși Făcătorul a Toate. Și vezi, dar, cum sau repezit a acoperi cu frunze de smochin rușinea lor trupească (...), care până la călcarea poruncii nu o vedeau (...), cum s-au ascuns [ei] după copacii raiului fiindcă frica i-a adus în fire, -- iar de neputința de a-L mai vedea față către față pe Dumnezeu fiind loviți -- , de călcarea poruncii sau spăimântat, văzând cum cele avute în desfătarea raiului ca fumul se risipeau. (...), „Nu mai erau nepătimiși, ci începuseră pătimășa viețuire pământească pe care o cunoaștem încă și astăzi.”¹⁵ Și păcatul lor spre moarte i-a (con) dus (...) adevărind dreptatea poruncii dată lor de Stăpânul... Căci din neascultare, nepostire și nepocăință s-au făcut ascultători celui viclean -- dar mai abitir voii proprii. (...) Și harul a plecat de la ei și izgoniți au fost din desfătarea raiului și din nestrăciune sau osândit spre stricăciune și moarte.

Iară bunul Dumnezeu, din iubire, nu și-a uitat binecuvântarea dată omului la facerea acestuia și nici în blestem n-a vrut s-o schimbe pe aceasta. (...) A blestemat pământul pe care omul calcă și din care se hrănește și pe urătorul de oameni l-a blestemat, căci s-a făcut unealta ispitirii omului.

Noi, creștin-ortodocșii, credem cu tărie că iertarea omului trebuie să fie absolută și definitivă, iar existența noastră din autonomă -- hristocentrică și hristologică. Nu dorim privilegiul de a locui – asemeni protopărinților noștri – sporadic în rai, ci a ne muta acolo în veșnicie, ca fii ai Împărăției. (...) Moartea -- ținând în ea atât adâncimile duhovnicești cât și sensibilul materiei -- este de două feluri. Mai întâi duhovnicească; mai apoi trupească.

¹⁴ **Sfântul Simeon NOUL TEOLOG**, *Omul cel întâi-zidit*, ed. cit., p. 106

¹⁵ **Pr. Ioan Sorin USCA**, *Vechiul Testament...*, ed. cit., p. 129

Desigur, *moartea* [duhovnicească] a apărut odată cu „*întâia scânteie*” din mintea Evei, „*scânteie*” de... „*acceptare*” a *ispitei șarpelui-diavol* ¹⁶ ca fiind – de ce nu ? -- o „*conduită posibilă*” ce avea să se „*materializeze*”-- *efectiv* -- odată cu prima mușcătura din fructul pomului oprit. Totodată, am văzut că, *apariția* morții duhovnicești -- *urmare a încălcării poruncii* -- nu vine de la Dumnezeu, *ci din exercitarea voii libere a omului* -- la care se „*bordează*”, în mod subtil, „*plusul*” venit din ispita șarpelui-diavol. *Moartea duhovnicească* are rădăcina în păcatul săvârșit de protopărinții noștri în raiul cel din Eden; *ea a otrăvit sufletele primilor oameni* și i-a robit pe aceștia stricăciunii. *Ea, moartea duhovnicească, este avangarda morții celei de-a doua, trupesti.*

Moartea trupestă este „*finalul*” [relativ] [cel văzut cu ochiul trupesc]; ea aduce ruperea tainicei legăturii dintre trup și suflet și se dovedește a fi folositoare pentru om atât timp cât acesta [omul] conștientizează că păcatul este „*boldul morții*”. (cf. **1 Co 15**, 56) [„*Ci fiecare este ispitit, când este tras și momit de însăși pofta sa. Apoi pofta, zămisind, naște păcat, iar păcatul, odată săvârșit, aduce moarte*” (**Iac 1**, 14-15)]

Iar „*plata păcatului este moartea*” (cf. **Rm 6**, 23). Însă nu moartea a dorit-o Dumnezeu pentru ființa umană, ci *viața veșnică*. Prin încălcarea poruncii, omul s-a separat de Dumnezeu și a căzut în *sfera de influență* a diavolului-amăgitor; *a căzut în autonomie și autodeterminare* și într-un război perpetuu și nemilos cu cel ce -- *prin ispită* -- îl „*învinse*”. (...) Răul acaparează lumea deoarece Adam s-a supus vrăjmașului. Se „*inversează împărații*”: *dacă până la cădere Adam era împărat și preot peste creație*, -- <Unsul> *lui Dumnezeu pe pământ* -- , *după cădere, „locul” său este luat de cel ce l-a ispitit, Satan* -- *demonul răutății, stăpânitorul lumii acesteia căzute...*

Despărțirea de Dumnezeu a omului – chiar dacă *temporară* – a condus nu numai la pierderea „*harului de viață dătător*”, ci și la plonjarea acestuia într-o existență – am putea spune -- psihsomatică grosieră, materială, în care păcatul, boala, suferința și moartea *și-au cerut obolul*. (...)

Moartea în duh a protopărinților insturează chinul sclaviei. (...) Omul „*se golește de lumină*” și „*se umple de întuneric*” (...) respectând „*principiul vaselor comunicante*”, iar

¹⁶ Strategia diavolului în ce privește omul este „*iluzionarea*” acestuia cu lucruri... din oglindă (...) Adică inverse celor drepte ce vin de la Dumnezeu-Creatorul... „*Puterea*” diavolului stă în manipulare (...), în cultivarea „*amestecului*” -- voit „*a fi*”-- bine-rău, lumină-întuneric, virtute-păcat... Aceasta bipolaritate se „*mulează*” cel mai bine structurii umane „*reprezentate fințial*” de binomul trup-suflet... Acum se descoperă... greutatea din vorbele Mântuitorului: „*De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea intra în împărăția lui Dumnezeu*” (**In 3**, 5)

natura -- din supusă -- îi devine ostilă. Îndepărtarea de Creator „instalează” în lume haosul, dezordinea; creația întreagă se cutremură... fiindcă omul căzut nu mai are autoritatea harului.

Dacă în raiul Edenului, cel spre răsărit, Dumnezeu îl îndeamnă pe om să fie cu băgare de seamă în a-și păzi raiul lăuntric -- „prin ascultarea poruncilor dumnezeiești, laude și rugăciunea contemplativă”¹⁷ avertizându-l „că are un vrăjmaș, care se va dovedi a fi nu diavolul, în primul rând, ci propria-i neascultare.”¹⁸, -- în pântecul Maicii Sfinte se va înomeni, în chip tainic, „izvorul adevăratei noastre naturi.”¹⁹ Acolo, în acel pântec (...), a început, în chip văzut (...), raiul ascultării Fiului de Tatăl și împărtășirea Duhului Sfânt -- „unirea necontopită a naturilor divină și umană”²⁰ ... acolo, în acel pântec s-a aflat „chipul lui Dumnezeu, după care am fost făcuți noi oamenii, nu o idee abstractă, ci un lucru viu: Domnul nostru Iisus Hristos, Care este Chipul viu/ Icoana vie a Dumnezeului Celui Nevăzut (Col 1, 15)”²¹

Dorind însă Cel Preaînalt „a avea un om precum îl făcuse pe Adam întru început, a trimis pe pământ, în vremurile din urmă, pe Fiul Său Cel Unul-Născut, iar Acesta a venit și S-a întrupat, primind fire omenească desăvârșită, ca să fie Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit”²² Părintele Rafail Noica, vede în păcatul săvârșit de Adam, o preschimbare fințială²³ în ce privește omul, din momentul în care acesta – ispitit de diavol, dar din voie proprie -- a gustat din fructul pomului acela. O preschimbare în sensul că nici un „adamic” [om după chipul/ firea lui Adam]²⁴ – spune Părintele Rafail – nu mai putea ajunge la șederea de-a dreapta Tatălui, întrucât la toți adamicii moartea a venit fiindcă toți au căpătat înclinarea spre păcat, -- ca moștenire -- , de la cel dintâi-căzut. Se cuvenea ca Dumnezeu Însuși, întrupându-Se să se „în-adamizeze”[să Se înomenească] și să-Și însușească viața noastră, inclusiv neputințele noastre, inclusiv moartea noastră²⁵, moarte pe care mai întâi Și-a asumat-o, mai apoi, -- prin învierea Sa cea de-a treia zi -- , a învins-o deschizându-ne larg porțile Împărăției Sale Cele Veșnice ! Se impune o primă concluzie, -- preliminară --, anume că „omul [în creștinism] este valoarea supremă. El are cea mai înaltă semnificație și cea mai

¹⁷ Pr. Ioan Sorin USCA, *Vechiul Testament...*, ed. cit., p. 43

¹⁸ *Ibidem*, p. 43

¹⁹ Dr. Alexandros KALOMIROS, „Cele șase dimineți”... , în volumul *Sfinții Părinți despre...*, ed.cit., p. 49

²⁰ *Ibidem*, p. 49

²¹ *Ibidem*, p. 49

²² Sfântul Simeon NOUL TEOLOG, *Omul cel întâi-zidit*, ed. cit., p. 56

²³ Primele răspunsuri din conferința Părintelui Rafail NOICA de la Alba-Iulia din 2002: „Întrupare: Filocalie și premisă eshatologică”, <http://www.cuvantul-ortodox>, accsat la 15.03.2018

²⁴ *Ibidem*

²⁵ Primele răspunsuri din conferința Părintelui Rafail NOICA de la Alba-Iulia din 2002: „Întrupare: Filocalie și premisă eshatologică”, <http://www.cuvantul-ortodox>, accsat la 15.03.2018

înaltă viziune”²⁶ de vreme ce, uitându-ne spre tronul slavei lui Dumnezeu, acolo Îl vom vedea, de-a dreapta Tatălui ceresc pe Fiul Său și Fiu al Omului, pe Domnul nostru Iisus Hristos.²⁷

Acest lucru, în mod definitoriu, implică o a doua concluzie: „Subiectul mai presus de timp al teologiei creștine este Domnul răstignit și înviat, Cel care <era dintru început, Care s-a arătat nou, deși era vechi, dar Se naște totdeauna nou în inimile sfinților>”²⁸ iar menirea Sa, pentru care S-a făcut părtaș firii omenești, afară de păcat, ne-o spune Sfântul Apostol Pavel: „ca să surpe prin moartea Sa pe cel ce are stăpânirea morții, adică pe diavolul, Și să izbăvească pe acei pe care frica morții îi ținea în robie toată viața.” (Evr 2, 14-15)

A treia concluzie, înglobatoare: „la originea creației stă Jertfa, stă Crucea; pe ea se întemeiază făptura întreagă și orice act ziditor al nostru are la temelie jertfa. Fără jertfă nu se naște nimic în lume”²⁹ Așadar, pe jertfă, pe temelia oferită de jertfa ca taină a Sfintei Treimi, stă lumea.³⁰ Iar iubirea din sânurile Treimii este jertfătoare și model suprem pentru om. (...) Când protopărinții noștri n-au „mai avut conștiința jertfei”³¹, au început a se goli de har, căci de la fața lui Dumnezeu au plecat și, -- în mod esențial putem spune --, au început a trăi în locul virtuților, păcatele, în locul iubirii, ura, în locul jertfei, egocentrismul, în locul comuniunii, dezbinarea, în locul sănătății, boala, în locul vieții, moartea...

Hristos S-a arătat în lume spre a strica lucrările diavolului (cf. 1 In 3, 8), și, înfruntându-l pe acesta din „postura” de om, -- afară de păcat --, revendică și asumă în Sine întreaga noastră natură omenească, devenind „om printre oameni”³² -- Sfinții Părinți văzând aici o lucrare lăuntrică, teandrică a Fiului, -- chenoza sau smerenia Cuvântului Care se goleşte pe Sine de slava Sa de dinaintea întrupării spre a umple firea noastră slăbănogită de păcat (v. In 17, 5) având drept scop „înălțarea omului în slava cerească a Preasfintei Treimi.”³³ Sfântul Maxim Mărturisitorul vede în Hristos „taina cea ascunsă”³⁴ întrucât, „privind la El, Dumnezeu a chemat toate la ființă. Căci pentru Hristos, pentru taina Sa, există toate

²⁶ **Mitropolitul Antonie DE SUROJ**, *Dumnezeu și omul*, ediția a II-a, trad. din limba engleză de Luminița Irina Niculescu, Editura Sophia, 2018, p. 87

²⁷ *Ibidem*, p. 87

²⁸ **Pr. John BEHR**, *Taina lui Hristos: viața în moarte*, trad. din limba engleză de Gheorghe Fedorovici, Editura Sophia, București, 2008, p. 15

²⁹ **Părintele Constantin GALERIU**, *Cruce și Înviere în tradiția și viața ortodoxă*, Editura Doxologia, Iași, 2013, p.16

³⁰ *Ibidem*, p. 16

³¹ *Ibidem*, p. 16

³² **Daniel, PATRIARHUL ROMÂNIEI**, „Nașterea lui Hristos: programul lui Dumnezeu pentru viața lumii”, ziarul Lumina 25.12.2016, p. 9

³³ *Ibidem*, p. 9

³⁴ **Sfântul Maxim MĂRTURISITORUL**, *Răspunsuri către Talasie*, trad. , introd. și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia”, vol III, Editura IBMBOR, București, 2013, p. 373

veacurile și tot ce cuprind ele. În Hristos își au ele începutul și sfârșitul. Această unire a fost hotărâtă de la începutul lumii: unire a ceea ce este mărginit cu ceea ce este nemărginit, a ceea ce este măsurat cu ceea ce este nemăsurat, a ceea ce are hotar cu ceea ce nu are hotar, unire a Făcătorului cu făptura, a odihnei cu mișcarea.”³⁵ Însă, esențial, rămâne nu atât asumarea condiției noastre mărginite, vulnerabile din partea Hristosului venit a Se smeri pe Sine, -- ca smerindu-Se să ridice ființa căzută, adamicul cum îl numește Părintele Rafail Noica -- , ci unirea în moarte cu noi³⁶ pe care trebuie s-o vedem, -- asemeni Sfântului Maxim -- , în termenii unei imposibilități logice³⁷ raportate la dumnezeirea Hristosului, dar perfect realizabilă când vorbim de „împlinirea planurilor lui Dumnezeu.”³⁸

Nu putem gândi învierea viitoare, la cea de-a Doua Venire în Slavă a Mântuitorului Hristos, în termenii vagi ai un sfârșit implacabil *al vieții trăite aici și acum*, pe tărmurile unei existențe limitate spațio-temporar între nașterea și moartea noastră fizică; *definitorie și fundamentală* este înțelegerea – în creștinism – a vieții, -- din toate punctele de vedere -- , ca făcând parte dintr-un continuum duhovnicesc *început de aici, din această lume...* și continuând *dincolo*, în Împărăția Fiului, „*cea pregătită vouă de la întemeierea lumii*” (Mt 25, 34) „Hristos -- ne spune Sfântul Chiril al Alexandriei -- a suportat moartea spre a surpa stăpânirea morții, ca să se slăvească de noi ca Dumnezeu. Deci moartea înaintează spre slava dumnezeiască, având drept sfârșit învierea strălucitoare și umilința patimii fiind biruită de slava supremă, dispare în neființă.”³⁹

Sfinții Părinți ai ortodoxiei au subliniat în operele lor faptul că Iisus Hristos *primește de bună voie moartea*, deși nu era supus acesteia -- *nefiind din sămânță bărbătească și drept urmare nefiind atins de păcatul protopărinților noștri*⁴⁰ -- tocmai spre a birui definitiv jugul morții, căci cu trupul său uman trecând prin moarte -- „*omoară moartea*”⁴¹ și șterge păcatele tuturor oamenilor, acest lucru petrecându-se atât într-o realitate fizică, palpabilă, cât și într-un

³⁵ *Ibidem*, p. 373

³⁶ **Mitropolitul Antonie DE SUROJ**, *Dumnezeu și omul*, ed. cit., p. 96

³⁷ „...în momentul zămislirii Sale și al nașterii Lui ca Om, Hristos nu avea părtașie cu moartea, întrucât omenitatea Lui era impregnată de viața veșnică a Dumnezeirii.”, v. Mitropolitul Antonie DE SORJ, *Dumnezeu și omul*, p. 96

³⁸ **Sfântul Maxim MĂRTURISITORUL**, *Ambigua*, ed. cit., p. 373

³⁹ **Sfântul Chiril AL ALEXANDRIEI**, *Scrieri, Partea I, ÎNCHINAREA ȘI SLUJIREA ÎN DUH ȘI ADEVĂR*, Cartea a XI-a, trad. introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol 38, Editura IBMBOR, București, 1991, pp. 391-392

⁴⁰ **Sfântul Maxim MĂRTURISITORUL**, *Răspunsuri către Talasie*, 61; **Sfântul Ioan DAMASCHIN**, *Dogmatica*, III, 1, *apud* Jean-Claude LARCHET, *Teologia bolii*, p. 30

⁴¹ **Sfântului Ioan GURĂ DE AUR**, *Omilii la Coloseni*, VI, 3; *Omilie la toți sfinții din toată lumea care au suferit mucenicie*, *apud* Jean-Claude LARCHET, *Teologia bolii*, p. 30

plan spiritual, duhovnicesc, prin „surparea puterii diavolului”⁴² fiindcă Hristos, -- ne-o amintește Sfântul Apostol Pavel -- , „asumându-Și natura noastră, avea ca scop <să izbăvească pe aceia pe care frica morții îi ținea în robie toată viața>(Evr 2, 15)”⁴³

Biruința Hristosului asupra morții, ca Om deplin, a însemnat trecerea trupului Său prin moarte fără ca acesta să-i fie atins de stricăciune, fapt dovedit în mod fizic, real și obiectiv, după Învierea Sa cea de a treia zi și arătările succesive de până la Înălțare; fiindcă cu sufletul Cuvântul a rămas viu, și cu acest suflet viu S-a coborât „Calea, Adevărul și Viața” (conf. **In 14, 6**) în adâncul iadului spre a-i elibera de acolo pe protopărinții noștri și pe toți patriarhii, dreptii și prorocii Vechiului Legământ.

Hristos -- „călcat-a cu moartea pe moarte, Cel Întâi-născut din morți S-a făcut”⁴⁴-- deschizând „porțile nemuririi pentru toți oamenii”⁴⁵ și S-a arătat după Înviere spre a „fi văzut, auzit și chiar pipăit. Hristos cel înviat este tot atât de real ca și Cel dinainte de Patimi, dar se află la alt nivel existențial, deoarece trupul Său nu mai este supus morții, în El strălucește Duhul. Deși trupul a fost îndumnezeit, ca și natura Sa omenească, firile vor continua să rămână neschimbate și de sine stătătoare pentru veșnicie.”⁴⁶ Învierea Domnului proclamă „biruința și înstăpânirea pentru totdeauna a Vieții celei veșnice și nestricăcioase”⁴⁷ asupra morții. Hristos este „Crucea de la întemeierea lumii, Crucea în centrul lumii, deoarece prin ea s-a mântuit lumea, și Crucea de la momentul înnoirii lumii.”⁴⁸ Hristos „reface chipul divin din om, lepădând în mormânt – după cum foarte frumos teologhisea Sfântul Maxim Mărturisitorul -- , în dimineața Învierii, trăsătura pătimitoare. Din momentul morții și a învierii Domnului, istoria intră în perioada eshatologică, iar Împărăția, aflată deocamdată în transcendent, tinde să înglobeze treptat toată creația. În Hristos cel înviat începe transfigurarea lumii, dar această transfigurare nu se descoperă decât prin mijlocirea acelor care au atins culmile sfințeniei.”⁴⁹

Numai în comuniune cu un Dumnezeu -- ce își asumă condiția de om, afară de păcat și în care coexistă neamestecate, nedespărțite, neîmpărțite firea omenească strâns unită cu firea dumnezeiască, într-un singur ipostas --, numai lângă un astfel de Dumnezeu omul

⁴² **Sfântului Maxim MĂRTURISITORUL**, *Tâlcuire la Tatăl nostru*, apud Jean-Claude LARCHET, *Teologia bolii*, p. 31

⁴³ **Ionuț-Aurelian MARINESCU**, *Învîngem moartea la învierea de obște...*, art. cit., p. 14

⁴⁴ *Troparele Învierii*, Glasul 3, <https://ro.orthodoxwiki.org>, 7 aprilie 2015

⁴⁵ *Teologia învierii la Sfântul Maxim Mărturisitorul*, <https://doxologia.ro>, 14 aprilie 2012

⁴⁶ *Învierea Domnului*, <https://m.crestinortodox.ro>, 08.04.2018

⁴⁷ **Jean-Claude LARCHET**, *Teologia bolii*, ed. cit., pp. 30-31

⁴⁸ **Pr. Constantin GALERIU**, *Taina zilei a 8-a*, ed. cit., p. 18

⁴⁹ *Învierea Domnului*, <https://m.crestinortodox.ro>, 08.04.2018

*propriu-zis poate învinge moartea prin omorârea morții... și a ajunge astfel în Împărăția Cerurilor... Timpul dintre Învierea lui Hristos și învierea de obște este timpul pregătirii pentru viața veșnică incoruptibilă și nemuritoare. Viața pământească este îndreptată către viața veșnică, deoarece moartea trupului nu mai este veșnică, întrucât ea a devenit în Hristos Cel Înviat Paște, adică trecere definitivă a sufletului omenesc în comuniunea cu Hristos Cel Înviat și slăvit. Morții sunt adormiți întru Domnul în așteptarea învierii. Lumina și bucuria Învierii sunt trăsăturile fundamentale ale vieții creștine, în pofida tuturor încercărilor și dificultăților vieții pe pământ. Lumina și bucuria Învierii ne arată în primul rând că viața este dar sfânt al lui Dumnezeu și comuniune de iubire cu El și cu oamenii (conf. **Mt 25**, 34-46).⁵⁰*

Scopul suprem al operei de răscumpărare este fericirea umană, finalizată și împlinită prin învierea Sa din morți. Hristos Și-a arătat iubirea Sa pentru noi nu numai prin crearea noastră și a lumii din nimic, prin Întrupare, pătimirile și moartea pe cruce, dar și prin Înviere, Înălțarea la cer, trimiterea Duhului Sfânt și prin pronia Sa. După Înălțarea Sa la ceruri, Hristos nu ne lasă singuri, ci se dăruiește întreg pentru fiecare în parte, la fiecare Sfântă Liturghie.

Taina lui Hristos, taina crucii și a învierii devine taină a fiecărui creștin săvârșită de Sfântul Duh în Biserică. Această taină din veci determină structura jertfitoare și pascală a Bisericii și creștinul o trăiește cu toată viața lui, în toate Tainele, culminând în Euharistie, care profetic anticipează Parusia Domnului.⁵¹

Dintre toate tainele dumnezeiești, Taina lui Hristos este cea mai mare Taină sau mister, căci „*Hristos este descoperirea Tainei celei ascunse din timpuri veșnice*” a lui Dumnezeu (**Rm 16**, 25-26; **Ef 3**, 3 și urm.; **Col 2**, 2-3): Dumnezeu se face om la plinirea vremii (**Ga 4**, 4), spre răscumpărare și înfiere (**Ga 4**, 5), spre mântuirea și mărirea noastră (**1 Co 2**, 7). Dumnezeu-Omul, Iisus Hristos, este misterul sacramental prin excelență și după Acesta și prin Acesta, Biserica și Euharistia. Prin Taina Hristos, Dumnezeu a voit să ridice natura vizibilă și mai ales să se comunice prin natura vizibilă, pentru a uni cu Sine în chip sacramental întregul neam omenesc și tot universul.

Tainele în credincios sunt lucrări pnevmatofore pentru devenirea și culminarea spirituală a sa, în Biserică, mediu liturgic și al îndumnezeirii lucrărilor Duhului.⁵²

Necesitatea Tainelor în viața noastră rezultă din necesitatea harului pentru mântuire și din instituirea lor dumnezeiască. Omul primește harul și se întărește în colaborarea cu acesta

⁵⁰ <http://patriarhia.ro/hristos-daruiește-oamenilor-vindecarea-si-viaa-7557.html> , accesat la 23.10.2016

⁵¹ **Părintele Constantin GALERIU**, *Jertfă și răscumpărare*, ed. cit., p. 281

⁵² **Pr. prof. Nicolae C. BUZESCU**, *Lucrarea Duhului Sfânt în Sfintele Taine*, în revista „Ortodoxia”, nr. 3-4/1979, p. 572

împărtășindu-se cu Sfintele Taine. Fiecare creștin este legat indispensabil de Sfintele Taine, devenind de la *Botez* mădular al Bisericii, căpătând daruri și totodată îndatoriri prin *Mirungere*, unindu-se în chip real cu Hristos în *Euharistie*, întorcându-se la dreptate prin *Pocăință*, împlinind porunca paradisiacă prin *Căsătorie*, fiind ridicat din neputințe prin *Maslu* și devenind următor Sfinților Apostoli prin *Taina Hirotoniei*. Toate cele șapte Sfinte Taine se raportează direct realitatea vieții noastre *pe care o trăim întru nădejdea mântuirii și a vieții veșnice*. Hristos este lumină, iubire, viață și poartă nouă pentru *viața cerească (...)*; *viața cerească* nu este însă închisă în limitele istoriei și timpului, *ci a rupt frontierele acestora și a surpat zidul morții*. Ținta ultimă -- și cu siguranță cel mai greu de atins -- după „*trecerea*” prin această viață pământească este *mântuirea* echivalentă cu dobândirea de către om a învierii întru viața fericită a Împărăției cerurilor, redobândirea comuniunii pierdute între creat și necreat, între om și Dumnezeu, după spusele Domnului: „*Și aceasta este viața veșnică: Să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos pe Care L-ai trimis.*” (In 17, 3) Așadar cunoașterea lui Dumnezeu, după măsura harului, și cunoașterea lucrării mântuitoare săvârșite de Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu și Fiu al Omului este sinonimă cu dobândirea de către credincios a *vieții veșnice*.

Omul care crede în Înviere își are rădăcinile minții în Cer, iar nu într-o clepsidră cu nisip. Până la Înviere omul se pregătea să intre în neîncepta noapte a veșniciei. Din neîncepta noapte a veșniciei, prin Înviere, a intrat în Ziua a opta, Ziua fără de asfințit, Ziua veșniciei. Veșnicia nu are zile sau ani, are doar un răsărit, răsăritul unei singure zile: Veșnicia.⁵³

Și, totuși, Veșnicia nu este *ceva* – este *Cineva*. Veșnicia este Dumnezeu Însuși, pe Care Îl putem întâlni în scurgerea efemeră a timpului, iar prin această întâlnire, prin comuniunea pe care Dumnezeu ne-o oferă prin har și iubire în libertate reciprocă, putem, de asemenea, să pășim în veșnicie pentru a deveni părtași la însăși viața lui Dumnezeu, devenind după cuvintele îndrăznețe ale Sfântului Apostol Petru, „*părtași dumnezeieștii firi*” (2 Ptr 1, 4).⁵⁴

Viața veșnică își rădăcinile în *viața aceasta pământească, trecătoare*; ea este „*examenul de absolvire*” a trăirii pământești pe care omul „*o experimentează*” întru dobândirea sau nedobândirea vieții de veci, între a trăi „*în carne*” și „*în afara cărnii*”, în spirit. Dacă viața omului, viața cea pământească își „*are pornirea*”/ *începerea* la concepere și finalul la moartea trupului, *viața veșnică* înseamnă, – fundamental, după moartea trupului –

⁵³ <http://ziarulumina.ro/Invierea-lui-hristos-usa-vesniciei-noastre-121806.html>, accesat la 26.10.2016

⁵⁴ <http://www.cuvantul-ortodox.ro/invierea-si-crucea-antonie-suroj/>, accesat la data la 26.10.2016

, o nouă existență a celui „*născut din nou*” (spiritual) după Învierea cea de obște, existență nesupusă stricăciunii și morții, existență aflată în proximitatea lui Dumnezeu și care își trage „*seva*” din binele, lumina și iubirea comuniunii Treimice și a comuniunii dintre creat și Creator. „*Iată, taină vă spun vouă: Nu toți vom muri, dar toți ne vom schimba.*”; „... *Căci trâmbița va suna și morții vor învia nestrăcioși, iar noi ne vom schimba*” (1 Co 15, 51-52)

Să nădăjduim că „*fiind născuți din nou, nu din sămânță stricăcioasă, ci din nestrăcioasă, prin cuvântul lui Dumnezeu cel viu și care rămâne în veac*”(1 Ptr 1, 23), vom merge pe calea arătată nouă de Domnul, spre slava Preasfintei Treimi și spre a noastră mântuire.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Surse biblice

Biblia sau **Sfânta Scriptură** – ediție jubiliară a Sfântului Sinod, tipărită cu binecuvântarea și prefața Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura IBMBOR, București, 2008

Biblia cu ilustrații (în 8 volume), versiune diortosita după Septuaginta redactată și adnotată de Mitropolitul Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului Bartolomeu Valeriu Anania, Ediție coordonată de Preot Bogdan Ivanov și Radu Preda, Editura Litera Internațional, 2011

2. Surse patristice

Sfântul Atanasie CEL MARE, *Cuvânt împotriva elinilor*, în colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol 15, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura IBMBOR, București, 1987

Sfântul Ignatie BRANCIANINOV, *Cuvânt despre moarte*, trad. din limba rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Editura Sophia, București, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2007

Sfântul Ioan DAMASCHIN, *Dogmatica*, trad. din limba gracă, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura IBMBOR, București, 2005

Sfântul Ioan GURĂ DE AUR, *Omilia a VIII la Facere*, în Colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 21, trad. de Pr. Dumitru Fecioru, Editura IBMBOR, București, 1987

Sfântul Grigore CEL MARE, *Dialoguri despre moarte*, trad. din limba latină de George Bogdan Țără, Edit. Sophia, București, 2018

Sfântul Grigorie DE NYSSA, *Cuvânt apologetic la Hexaemeron*, în colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol 30, trad. de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura IBMBOR, București, 1998

Sfântul Macarie EGIPTEANUL, *Scrieri, Omilii duhovnicești*, în colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol 34, trad. de Pr. prof. dr. Constantin Cornițescu, Editura IBMBOR, București, 1992, p. 91

Sfântul Simeon NOUL TEOLOG, *Cuvântări morale*, în Filocalia, vol. VI, trad. de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1997

Sfântul TEOFILACT, Arhiepiscopul Ohridei și Bulgariei, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Matei*, ed. îngrijită de R.P. Sineanu și L.S. Desartovici, Ediția. a 2-a, București: Editura Sophia; Alexandria: Cartea Ortodoxă, 2007

Sfântul Vasile CEL MARE, *Scrieri*, în colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol 17, trad. de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura IBMBOR, București, 1998

3. Cărți, studii, articole, dicționare

DIMITRIOS, Athanasiou, Protosbiter, *Moartea și viața de dincolo de mormânt*, trad. din limba greacă de Cristian Spătărelu, Editura Egumenița, Galați, 2015

MIHĂILĂ, Alexandru, „În multe rânduri și în multe chipuri” *O introducere ortodoxă în Vechiul Testament*, Editura Doxologia, Iași, 2017

ROSE, Serafim, Iermonah, *Cartea facerii, crearea lumii și întâiul om: perspectiva creștin ortodoxă*, trad. din limba engleză de Constantin Făgețan, ediția a II-a revizuită, Editura Sophia, București, 2011

GALERIU, Constantin, Pr., *Cruce și Înviere în tradiția și viața ortodoxă*, Editura Doxologia, Iași, 2013

DESARTOVICI, L.S., *Evanghelia – Vestea cea bună, Cuvântul și Lumina lui Dumnezeu, în Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Matei* de Sfântul TEOFILACT Arhiepiscopul Ohridei și Bulgariei, ediție îngrijită de R.P. Sineanu și L.S. Desartovici, Ediția a 2-a, București: Editura Sophia; Alexandria: Cartea Ortodoxă, 2007

PAPANICOLAOU, Theodore, Pr., *Viziunea morții în lumina Sfinților Părinți ai Bisericii – eseu de spiritualitate ortodoxă*, trad. din limba franceză de Paula Ilaș, Editura Doxologia, Iași, 2016,

BEHR, John, Pr., *Taina lui Hristos: viața în moarte*, trad. din limba engleză de Gheorghe Fedorovici, Editura Sophia, Bicușești, 2008

DAMASCHIN, Iermonah, Mănăstirea Sfântul Gherman Alaska, prefață la *Cartea facerii, crearea lumii și întâiul om: perspectiva creștin ortodoxă* de Iermonah Serafim Rose, trad. din limba engleză de Constantin Făgețan, ediția a 2-a revizuită, Editura Sophia, București, 2011

DELUMEAU, Jean, *Păcatul și frica. Culpabilizarea în Occident*(secolele XIII-XVIII)(1983), trad. rom. de I.Ilinca și C.Chiriac(vol. I), M. Ungureanu și L. Papuc(vol II), Editura Polirom, Iași, 1997-1998(2 volume)

STĂNILOAE, Dumitru, Pr. prof. dr, *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*, Editura Basilica, București, 2013

THUNBERG, Lars, *Omul și Cosmosul în viziunea Sfântului Maxim Mărturisitorul*, trad. de Prof. dr. Remus Rus, Editura IBMBOR, București, 1999

BEL, Valer, Pr., Prof., *Dumnezeu, drama libertății umane și puterea pocăinței*, ziarul „Lumina” din 4 februarie 2018

PATRIARHUL ROMÂNIEI, Daniel, *Hristos Cel înviat Se dăruiește în Sfânta Euharistie*, Pastorală de Paști a anului 2019, ziarul „Lumina” din 28 aprilie 2019

HARALAM, Clement, Arhimandrit, *Meditație în Sfânta și Marea Vineri: Prohodul Domnului*, ziarul „Lumina” din 5 aprilie 2018

IONESCU, Dumitru, Horia, *Vechiul și Noul Adam*, ziarul „Lumina” din 25 decembrie 2016

Aurelian, *Învingem moartea la învierea de obște, dar și zi de zi*, convorbire cu profesorul Jean-Claude Larchet, ziarul „Lumina” din 16 aprilie 2017

MIRCEA, Ioan, Pr., *Crucea Domnului, taina și slava ei*, în revista <Ortodoxia>, nr. 2 (aprilie-iunie)/1982

NEMEȘ, Roman, Pr., *Cinstirea Sfintei Cruci*, în revista <Ortodoxia>, nr. 2 (aprilie-iunie)/1982

PĂUNOIU, Augustin, *Cu Hristos începe explicarea omului și explicarea lumii*, ziarul „Lumina” din 14 mai 2017

DURĂ, Nicolae, V, Pr. Asist. Univ., *Crucea în lumina tradiției dogmatice, canonice și liturgice a Bisericii Ortodoxe răsăritene*, în revista <Ortodoxia>, nr. 2 (aprilie-iunie)/1982

4. Surse online

<https://doxologia.ro>

www.bibliotecadigitala.ro

www.cuvantul-ortodox.ro

<http://ziarullumina.ro/Intruparea-fiului-lui-dumnezeu-rodul-celei-mai-mari-iubiri-35778.html>

<https://www.crestinortodox.ro/dogmatica/hristos/intruparea-fiului-dumnezeu-69103.html>

www.crestinortodox.ro/dogmatica/dogma/jertfa-pe-cruce-mantuitorului-lumina-unirii-ipostatic-68897.html

<http://www.cuvantul-ortodox.ro/moartea-iisus-hristos-de-ce-cruce-rastignire-patimi/>

<http://www.rasunetul.ro/semnificatia-crucii>